

El projecte «terradebruixes» i els processos per bruixeria andorrans: entre la recerca històrica i la divulgació

Between historical research and divulgation: The «terradebruixes» project and the andorran witchcraft processes

PAU CASTELL GRANADOS
paucastell@ub.edu

Universitat de Barcelona

Resum: Les investigacions dutes a terme durant les últimes dècades han posat en relleu la singularitat i la rellevància de la documentació andorrana relativa al fenomen històric conegut com a «cacera de bruixes», tot destacant l'elevat nombre de processos per bruixeria conservats per als segles XV-XVII. Aquesta realitat documental ha motivat un projecte de recerca finançat pel Govern d'Andorra i basat en la recopilació i estudi del total de processos per bruixeria conservats al fons «Tribunal de Corts» de l'Arxiu Nacional d'Andorra. Els resultats d'aquest projecte han estat recollits en un espai web articulat al voltant d'un atlas interactiu de les valls i d'una base de dades formada per desenes de fitxes individuals dotades d'un sistema d'etiquetes i enllaços, fet que converteix aquesta plataforma en una potent eina de recerca per als especialistes i, alhora, en una experiència innovadora de cara a la difusió i posada en valor de la recerca entre el gran públic.

Paraules clau: processos, bruixeria, Andorra, Humanitats Digitals

Abstract: The research carried out during the last decades has pointed up the relevance and uniqueness of the Andorran sources concerning the historical phenomenon of witch-hunts, by highlighting the large number of witchcraft trials preserved for the 15th-17th centuries. This archival reality has motivated the development of a research project financed by the Andorran Government and devoted to the collection and study of the totality of witchcraft trials preserved in the series «Tribunal de Corts» of the Arxiu Nacional d'Andorra. The project's results have been displayed in a web page containing an interactive atlas and a database composed of dozens of individual files enriched with a system of tags and hyperlinks. The platform therefore becomes a powerful tool for researchers as well as an innovative experience regarding the dissemination and valorisation of research among the general public.

Keywords: trials, witchcraft, Andorra, Digital Humanities

---

* El present treball ha estat finançat pel Govern d'Andorra a través de l'Ajut d'investigació històrica «Cebrià Baraut» corresponent a la convocatòria 2015-2017 (ref. 0069-48220).

DATA PRESENTACIÓ: 13/04/2019 ACCEPTACIÓ: 20/05/2019 · PUBLICACIÓ: 23/06/2019

1. Preliminar

A final del segle XIX, l'arxiver i historiador francès Jean-Auguste Brutails (1859-1926) fou nomenat jutge del Tribunal superior d'Andorra, càrrec que exercí durant gairebé quatre dècades, al llarg de les quals publicà diversos estudis sobre la història, les costums i l'evolució del dret andorrà en època medieval i moderna. L'any 1904, en una de les seves obres titulada «La coutume d'Andorre», Brutails reconeixia que allò que més l'havia frapat de l'antiga criminalitat andorrana era l'abundància de processos per bruixeria (Brutails 1904: 12)¹. L'observació d'aquell erudit evidenciava una realitat documental excepcional i sovint ignorada per bona part de la historiografia posterior. A dia d'avui, els fons de l'anomenat Tribunal de Corts, custodiats a l'Arxiu Nacional d'Andorra (ANA), se situen efectivament entre els més fecunds del continent pel que fa a aquest tipus de documentació, fet que converteix el Principat en un espai privilegiat per a l'estudi del fenomen històric conegut com a «cacera de bruixes».

Des del temps de Jean-Auguste Brutails, els investigadors han trobat en els arxius andorrans una via per aproximar-se a aquest episodi inquietant de la història d'Europa, a través del testimoni que ens ofereixen els nombrosos judicis per bruixeria celebrats al llarg dels segles XV-XVII per part d'unes corts de justícia sovint allunyades de l'ordre del dret i disposades a prescindir de les mínimes garanties legals i processals per tal d'obtenir sentències de culpabilitat. Uns judicis que s'alimentaren de la sospita i el rumor veïnals per actuar contra una sèrie de dones, acusant-les de provocar la malaltia i la mort a través de malefics i metzines, de desencadenar pedregades destructores, de reunir-se en aplecs diabòlics per abjurar de la fe cristiana i, en definitiva, de formar part de la temible secta d'adoradors del «boc de Biterna».

Malgrat la riquesa dels arxius andorrans, caldria esperar gairebé un segle per trobar noves aportacions sobre aquest fenomen per part de la historiografia especialitzada. L'any 1990, l'investigador Jean-François Galinier-Pallerola publicava la seva tesi doctoral, defensada a la Universitat de Tolosa i dedicada a la religiositat andorrana, en la qual incloïa una primera aproximació al tema de la bruixeria a partir de la documentació de l'ANA (Galinier-Pallerola 1990: 129-164). El total de disset processos analitzats per Galinier-Pallerola, foren ampliat considerablement l'any 2004 mercès al treball de Robert Pastor –el primer dedicat de manera monogràfica al fenomen de la bruixeria andorrana–, i gràcies també a l'obra de l'historiador danès Lars Martin Pohle, publicada al 2008 i centrada en els episodis repressius del segle XVII (Pastor 2004; Pohle 2008). Ambdues obres es beneficiaren dels incipients treballs de catalogació endegats per l'Arxiu Nacional en l'esmentat fons del Tribunal de Corts i en el de l'Arxiu de les Set Claus, coordinats per l'arxivera i historiadora andorrana Susanna Vela. Un cop finalitzats els treballs de catalogació, els fons del Tribunal de Corts foren abordats de nou durant la nostra tesi doctoral dedicada a la cacera de bruixes a Catalunya, presentada a la

---

1 «Ce qui m'a le plus frappé dans l'ancienne criminalité andorrane, c'est la fréquence des procès de sorcellerie...» (Brutails 1904: 12).

Pau Castell Granados. El projecte «terradebruixes» i els processos per bruixeria andorrans: entre la recerca històrica i la divulgació

Universitat de Barcelona l'any 2013 i centrada en els episodis repressius dels segles XV i XVI. La recerca efectuada ens va permetre elevar novament el nombre de processos identificats, els quals foren també objecte d'una primera transcripció i edició paleogràfica, així com d'un estudi comparatiu amb els judicis coetanis celebrats en altres regions europees (Castell 2013)².

En conjunt, els treballs esmentats contribuïren a donar a conèixer la singularitat i la rellevància de la documentació andorrana relativa a la persecució de la bruixeria, caracteritzada per l'elevat nombre de judicis conservats per als segles XV-XVII. Uns segles durant els quals el Principat esdevingué un dels epicentres de la cacera de bruixes a Europa, amb un Tribunal de Corts decidit a «purgar les valls» d'aquelles dones malèfiques per mitjà de la forca i la foguera.

És precisament aquesta realitat històrica i documental la que ens ha portat a impulsar un projecte de recerca, finançat pel Govern d'Andorra a través de l'Ajut Cebrià Baraut, sota el títol «Per purgar les valls de tan pèssimes dones. Projecte de recerca històrica i divulgació multimèdia sobre la cacera de bruixes a Andorra» (2015-2018). L'esmentat projecte ha tingut com a primer objectiu completar el buidatge documental dels arxius andorrans per tal d'identificar i recopilar la totalitat de processos judicials i d'accions contra la bruixeria desenvolupats al Principat durant el període 1400-1700. Així mateix, s'ha procedit a l'anàlisi de la documentació històrica recollida per tal d'obtenir una visió de conjunt sobre la cacera de bruixes andorrana, tot identificant-ne la mecànica, els condicionants i l'evolució al llarg dels gairebé tres-cents anys de persecució anti-bruixesca. El treball amb les fonts ha permès també complementar aquesta imatge de conjunt amb una visió de detall, basada en la identificació del total de persones assenyalades, processades i condemnades per bruixeria a les valls durant els segles de la cacera, així com de les relacions familiars i veïnals de les mateixes. Finalment, un dels elements destacats del projecte ha consistit en la creació d'un espai web articulat al voltant d'un atlas interactiu de les Valls i d'una base de dades relacional, per tal d'organitzar, presentar i difondre adequadament els resultats de la investigació.

Aquesta plataforma web, accessible en línia des del passat mes de març de 2019 [<http://terradebruixes.cultura.ad>], constitueix una potent eina de recerca històrica i documental al servei dels especialistes i alhora una finestra oberta al gran públic. Així mateix, el procés de recerca arxivística, anàlisi, disseny i implementació de l'atlas interactiu i de la base de dades relacional ha resultat una experiència innovadora i altament enriquidora que ens permet evidenciar un cop més la potencialitat de les anomenades Humanitats Digitals pel que fa a la recerca, la posada en valor i la divulgació del patrimoni històric i documental.

---

2 Aquest treball fou guardonat amb el premi extraordinari de Doctorat, el premi Joan Reglà de l'Institut d'Estudis Catalans, el premi de la Fundació Noguera i l'accés al premi del Claustre de Doctors de la Universitat de Barcelona. En breu en serà publicada una versió revisada i ampliada per part de la Fundació Noguera.

2. Les xifres de la cacera andorrana

Els treballs realitzats al llarg del projecte han portat a la identificació d'una seixantena de processos per bruixeria conservats al fons del Tribunal de Corts de l'Arxiu Nacional d'Andorra (fig. 1), complementats amb altra documentació de tipus legal o comptable conservada en el fons de l'Arxiu de les Set Claus (fig. 2). Pel que fa als processos de corts, alguns es conserven en la seva totalitat, des de l'enquesta de testimonis i la detenció de les sospitoses fins a la sentència final, passant pels primers interrogatoris, els peritatges, els articles de descàrrec, les eventuais sentències interlocutòries, les sessions de turment, els informes pericials i, en ocasions, els informes d'assessors i juristes abans de procedir a la sentència definitiva. Tanmateix, bona part dels processos s'han conservat de manera fragmentària. En alguns casos disposem únicament de l'enquesta de testimonis i el primer interrogatori de la sospitosa, mentre que en ocasions es conserva extrapolada la confessió de les acusades o la sentència final. En un parell de casos s'ha conservat també l'inventari dels béns de la condemnada o les deixes testamentàries, així com les despeses efectuades el dia de l'execució.

Any	Contingut	Ref. arxivística
c.1420-1430	Fragment de sentència contra Caterina Yvona d'Escaldes	ANA, TC, doc.5161
1460	Procés contra Maria Carta d'Andorra la Vella	ANA, TC, doc.1799
1471	Procés contra Esclarmonda Aymar d'Engordany	ANA, TC, doc.1804
1471	Procés contra Margarida Anglada «Guillema» d'Encamp	ANA, TC, doc.1806
1471	Procés contra Guillema Casala de Canillo	ANA, TC, doc.5947
1471	Procés contra Joana Call «Sucarranya» d'Engordany	ANA, TC, doc.5948
c.1471	Procés contra Maria Guida «Tomassa» d'Encamp	ANA, TC, doc.5090
1472	Procés contra Joana Call de Segudet	ANA, TC, doc.1760
c.1472	Procés contra Maria Busqueta «Escaça» d'Escàs	ANA, TC, doc.2018
1473	Procés contra Caterina Tarrada d'Engordany	ANA, TC, docs.1759, 1798 i 5951
1489	Procés contra Margarida Duranda de Canillo	ANA, TC, doc.1832
1499	Procés contra Dolça Narbona de Vila	ANA, TC, docs.1874 i 1881
1499	Procés contra Maria Tomassa d'Encamp	ANA, TC, doc.5973
1514/1515/1522	Procés contra Maria Martina d'El Tarter	ANA, TC, doc.6014
1516	Procés contra Marta Guisalda d'Aixirivall	ANA, TC, doc.2086
c.1516	Fragment de l'enquesta contra Caterina Fontana d'El Vilar	ANA, TC, doc.1890
1529	Procés contra Francina Quera d'Engordany	ANA, TC, doc.2204
1532	Fragment de l'enquesta contra Maria Call de Llorts	ANA, TC, doc.2218

Pau Castell Granados. El projecte «terradebruixes» i els processos per bruixeria andorrans: entre la recerca històrica i la divulgació

1533	Fragment de l'enquesta contra Martineta Pellissera d'Encamp	ANA, TC, doc.2223
1545	Procés contra Margarida Guisalda d'Aixirivall	ANA, TC, docs.2342 i 6041
1546	Fragment de la confessió de Joana Mora de Canillo	ANA, TC, doc.2348
c.1546	Fragment de l'enquesta contra na Quera «Andreu-Dòria» d'Engordany	ANA, TC, doc.1989
1551	Enquestes de testimonis a Canillo i Encamp	ANA, TC, doc.6053
1551	Procés contra Jalmina Cella de Llorts	ANA, TC, doc.2417
1551/1554	Procés contra Antònia Martina d'El Tarter	ANA, TC, doc.6052
1574	Procés contra Antònia Joanica de Sant Julià de Lòria	ANA, TC, doc.2730
1574	Confessió de Margarida Sabatera de Mosquera	ANA, TC, doc.2741
1576	Fragment de l'enquesta contra Caterina Tomassa de Les Bons	ANA, TC, doc.2750
1593	Procés contra Francesca Cantúrria d'Àreu (Vallferrera)	ANA, TC, doc.6154
1593	Procés contra Joana Rossella de Surnàs	ANA, TC, doc.2871
1593/1604/1606	Procés contra Jaumina Armengoua «Salvatja» d'Encamp	ANA, TC, docs.2875 i 3064
1593/1604	Procés contra Maria Jaume-Joana «Sastressa» de Llorts	ANA, TC, docs.2871, 3061, 3066, 3067 i 6194
1593	Interrogatori de Joana Tomassa d'El Tarter	ANA, TC, doc.2877
1604	Enquesta de testimonis contra Maria Riba Jussana de Sispony	ANA, TC, doc.3068
1604/1608	Procés contra Peyrona Gastona de Canillo	ANA, TC, doc.3069
1604	Enquesta de testimonis a Canillo	ANA, TC, doc.3071
1604/1621	Procés contra Caterina Foresta de Canillo	ANA, TC, doc.6193
1604/1621	Procés contra Paula Garreta «Arnau-Martina» de Mosquera	ANA, TC, docs.3192, 6234 i 6235
1621	Procés contra Àngela Borrellona de La Massana	ANA, TC, doc.6237
1621	Procés contra Maria Galoxa d'El Vilaró	ANA, TC, doc.6238
1621	Procés contra Joana Martí i Tor de La Cortinada	ANA, TC, doc.6239
1621	Procés contra Maria Call de Segudet	ANA, TC, doc.6240
1621	Procés contra Esclusa la vella de Pal	ANA, TC, doc.6241
1621	Procés contra Jaumina Fustera de Sant Julià de Lòria	ANA, TC, doc.6242
1621	Procés contra Joana Naudina «Busqueta» de Sant Julià de Lòria	ANA, TC, doc.6243
1621	Procés contra Maria Sucarrana de La Cortinada	ANA, TC, doc.6244
1621	Procés contra Isabel Rufona de La Cortinada	ANA, TC, doc.6245
1621	Procés contra Antònia Naudina «Som» de Canillo	ANA, TC, doc.6246
1621	Procés contra Margarida Rusca de Soldeu	ANA, TC, doc.6247
1621/1629	Procés contra Miquela Llumeneres de Sant Julià de Lòria	ANA, TC, doc.6248
1621	Procés contra Joana Tora de Bixessarri	ANA, TC, doc.6249
1621	Procés contra Margarida Foixenca «la Bearnesa» d'Andorra la Vella	ANA, TC, doc.6253

Pau Castell Granados. El projecte «terradebruixes» i els processos per bruixeria andorrans: entre la recerca històrica i la divulgació

1621	Procés contra Caterina Fijada d'Ansalonga	ANA, TC, doc.6254
1621	Procés contra Maria Sinyer d'El Puiol del Pui	ANA, TC, doc.3198
1621/1629	Procés contra Antònia Riba «Corneta» de Sispony	ANA, TC, doc.3199
1621/1629	Procés contra Maria Naudina de Pere Pont de Canillo	ANA, TC, doc.3201
1629-30	Procés de Joana dels Torns i Call d'Andorra la Vella	ANA, TC, doc.6276
1632/1642	Enquesta contra Maciana Ricarda d'Engordany	ANA, TC, doc.6284
1643	Enquesta contra Peronella Garrona «Moroges» de Canillo	ANA, TC, doc.6333
1643	Enquesta contra Joana Pasquala de La Massana	ANA, TC, doc.3291

Fig.1 Processos per bruixeria conservats al fons Tribunal de Corts (elaboració pròpia)

Pel que fa a les referències legals o comptables procedents de l'Arxiu de les Set Claus, algunes corresponen efectivament a judicis conservats, mentre d'altres consignen actuacions judicials o confiscacions de béns de dones condemnades per bruixeria de les quals no se'n conserva el procés.

En aquest sentit, l'estudi detallat de la documentació ens ha permès identificar un gran nombre de dones acusades o processades per bruixeria en judicis coetanis, dels quals en tenim referències indirectes a través dels esments comptables, les deposicions testimonials o les confessions de les pròpies delades. En ocasions disposem també del nom de les suposades còmplices identificades per les delades durant els habituals interrogatoris «*in caput sociorum*», els quals acostumaven a facilitar l'obertura de noves accions judicials, sovint perdudes o només parcialment conservades.

Any	Contingut	Ref. arxivística
1545	Carta del bisbe Urries als còsols i prohoms d'Andorra sobre els judicis per bruixeria endegats pel Tribunal de Corts	ANA, ASC, doc.693
1551	Crida pública dels veguers de les Valls per iniciar les actuacions contra la bruixeria	ANA, ASC, doc.31
1551	Súplica dels prohoms d'Andorra als veguers per aturar les confiscacions de béns a les condemnades per bruixeria	ANA, ASC, Llibre 36, f.149v-153r
1551	Informe del jurista Pere Abella sobre les condemnes per bruixeria dictades pel Tribunal de Corts	ANA, ASC, doc.695
1621	Concòrdia del Consell de la Terra sobre la manera de procedir contra la bruixeria	ANA, ASC, doc.206

1621	Actes del Consell de la Terra relatives a l'execució de bruixes	ANA, ASC, Llibre 2, f.16r-18v
1 6 2 1 - 1626	Aixecament de les corts i memorial comptable dels deutes de les dones condemnades per bruixeria	ANA, ASC, Llibre 2, f.93r-96r
1629	Disposicions del Consell de la Terra relatives a la confiscació dels béns de les dones condemnades per bruixeria	ANA, ASC, doc.751
1629	Actes del Consell de la Terra relatives a l'execució de bruixes	ANA, ASC, Llibre 2, f.125v-129v
1 6 2 9 - 1639	Anotacions comptables fetes pel Consell de la Terra relatives a l'execució de bruixes i els conseqüents pagaments a la cort i al Consell	ANA, ASC, Llibre 2, f.89v-92v i 158r

Fig. 2 Documentació relativa a la bruixeria conservada a l'Arxiu de les Set Claus (elaboració pròpia)

Un cop finalitzat l'anàlisi del conjunt de documentació conservada, hem pogut identificar un total de 160 persones (majoritàriament dones) assenyalades, acusades, processades i/o condemnades per bruixeria pel Tribunal de Corts andorrà al llarg dels segles XV-XVII.

Pel que fa a aquest interessant volum documental, cal remarcar que no es tracta en cap cas de documentació seriada, sinó de peces diverses i sovint fragmentàries que han sobreviscut entre els fons de l'antic arxiu del Tribunal de Corts. Aquest fet desaconsella una confiança excessiva en anàlisis de tipus estadístic o merament quantitatiu, conscients que disposem únicament d'una part – per bé que significativa – del total d'accions judicials contra la bruixeria endegades per les autoritats andorranes durant els segles de la cacera. Tanmateix, la documentació treballada ens permet ja apuntar algunes tendències i evidenciar les diverses fases de la persecució al Principat al llarg dels segles XV-XVII (fig. 3).

Així, després d'una sèrie de referències indirectes a judicis celebrats durant les dècades centrals del segle XV, documentem una primera gran actuació contra la bruixeria durant els anys 1471-1473, amb una vintena de dones processades, seguida d'un segon grup de judicis per bruixeria endegats durant les corts de 1499. Les característiques d'aquelles primeres actuacions marquen la pauta seguida pel tribunal andorrà al llarg dels segles següents, amb un clar predomini del sexe femení entre les acusades, un paper central de la fama i el rumor com a vehiculador de les acusacions veïnals, una subversió evident de l'ordre del dret i un abús del turment judicial per obtenir confessions inculpatòries, un predomini de l'infanticidi i l'emmetzinament entre els càrrecs imputats, i una coherència del constructe demonològic relatiu a l'aplec diabòlic o *sabbat*.

Un cop entrats al segle XVI, s'inicia un període d'actuacions recurrents a partir de les corts de 1514 que es clou amb l'intens episodi repressiu de 1551, deixant un balanç d'una cinquantena de dones acusades o condemnades per bruixes i metzineres. Al llarg d'aquestes dècades detectem també els primers intents per frenar o matisar les actuacions judicials contra la bruixeria al Principat, tal com evidencien la carta del bisbe Urries de 1545, els informes demanats a l'escèptic jurista Pere Abella al 1551 o la súplica dels prohoms de les valls dirigida al veguer francès per posar fi a les letals confiscacions de béns de les condemnades. Amb posterioritat a l'episodi de 1551, la segona meitat del segle XVI es caracteritzà per una clara davallada dels processos per bruixeria, coincidint també amb els anys de major intervenció inquisitorial a les valls. En aquest sentit, conservem el rastre d'una única actuació endegada pel Tribunal de Corts l'any 1574, la qual es veuria frenada pel Sant Ofici de Barcelona (Castell 2017: 74-76).

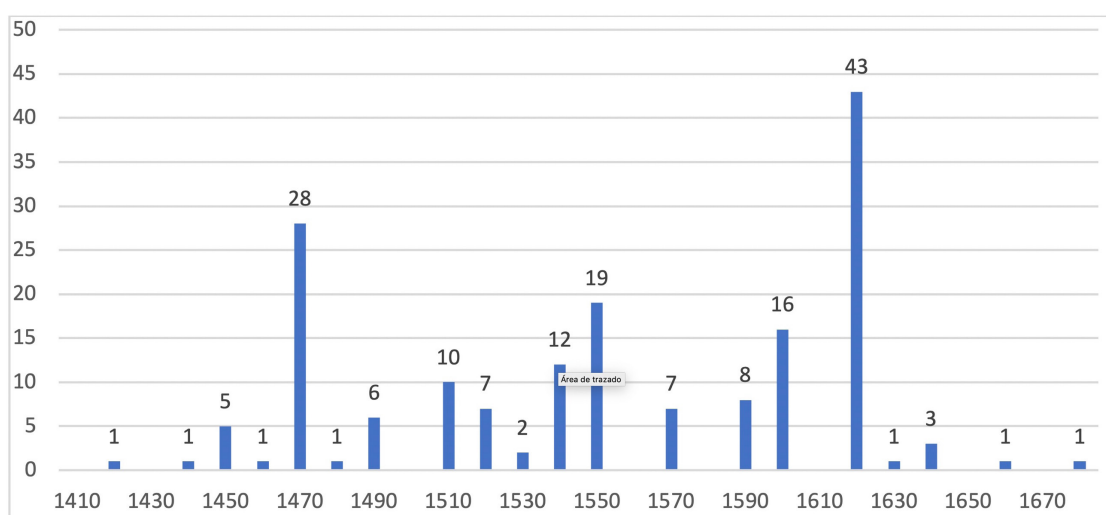

Fig. 3 Evolució de la persecució contra la bruixeria a Andorra (elaboració pròpia)

Després d'unes dècades de baixa intensitat persecutòria, l'hivern de 1593 s'inicià una nova actuació contra la bruixeria per part del Tribunal de Corts, amb una vintena d'encausades. Sembla que en aquella ocasió la majoria de dones acabaren essent alliberades sota fiança, si bé algunes d'elles serien novament detingudes i finalment condemnades a penes d'assots, desterro o mort a la forca durant els primers anys del segle XVII. Aquelles condemnes foren el presagi funest de la gran persecució que havia d'arribar pocs anys després, a principis de la dècada de 1620, coincidint amb les grans caceres que s'estengueren arreu de Catalunya.

Cal recordar que el període 1614-1622 va marcar el punt àlgid de la cacera de bruixes al Principat català, amb centenars de dones processades en les viles i ciutats de la plana i en les diverses senyories pirinenques, coincidint amb una sèrie de desastres climàtics i epidèmics que feren multiplicar les acusacions populars per bruixeria (Alcoberro 2008 i 2012; Castell 2017 i 2018). En aquell context, les valls d'Andorra van viure també el seu particular episodi repressiu de grans dimensions, el qual s'inicià l'estiu de 1621 i acabà comportant el processament d'una trentena llarga de dones en l'espai de pocs mesos. Aquell episodi s'inicià amb una concòrdia signada entre els veguers i el Consell de la Terra, seguida de l'obertura d'accions judicials que quedaren també registrades en els llibres comptables del Consell, el qual es feu càrrec del cobrament de les multes de 25 lliures imposades a les condemnades. Aquell episodi, que marca el zenit de la persecució andorrana, tindria un segon rebrot l'any 1629 coincidint amb l'extensió d'una mortífera epidèmia a les valls. En aquella ocasió, una dotzena de dones foren detingudes i condemnades, amb les consegüents confiscacions de béns per sufragar el pagament de les 25 lliures estipulat en la concòrdia de 1621. Amb posterioritat a l'intens episodi repressiu de 1621-1629, la cacera de bruixes aniria perdent intensitat a les Valls d'Andorra –de manera similar al cas català– fins a desaparèixer definitivament a finals d'aquella centúria. Durant aquells anys, les corts recolliren testimonis en alguna ocasió contra dones assenyalades com a bruixes pels seus veïns i veïnes, però ja no es tornà a dictar cap sentència de mort per bruixeria a les Valls d'Andorra.

3. La base de dades i l'atles interactiu

Els resultats de la investigació efectuada durant el projecte es troben actualment recollits en l'esmentada plataforma web, articulada al voltant d'un atles interactiu de les valls d'Andorra i d'una base de dades on es consignen el total de dones acusades, els personatges i els esdeveniments més destacats de la cacera andorrana.

La navegació a través de l'atles es realitza per mitjà d'una barra temporal on es consignen els esmentats períodes i episodis repressius, cadascun dels quals conté la informació geolocalitzada sobre les dones assenyalades o condemnades en aquella ocasió i els personatges o esdeveniments més destacats relacionats amb la persecució (fig. 4). Els vuit mapes resultants van acompanyats de la descripció de l'episodi en qüestió, seguit dels noms de les acusades. Clicant sobre qualsevol d'aquestes persones es desplega la informació sobre el seu lloc d'origen, la data en què foren processades i una descripció sumària del cas, tot plegat acompanyat de les corresponents referències arxivístiques i de breus extrets documentals. En alguns casos s'han indicat també els llocs de celebració de l'aplec diabòlic tal com apareixen consignats en les confessions de les delades. En els períodes amb un

major nombre d'actuacions judicials, s'ha incorporat també una llegenda amb diversos tons cromàtics per indicar els anys de celebració de les corts.

Fig. 4 Captura de pantalla de l'atles interactiu <http://terradebruixes.cultura.ad/index.php/atles>

A banda de l'atles, la web disposa també d'una base de dades interactiva on apareixen recollides les fitxes individuals relatives a les persones acusades, els personatges i esdeveniments destacats i els llocs de celebració de l'aplec diabòlic. Les fitxes que conformen aquesta base de dades estan relacionades entre si amb un sistema d'enllaços i han estat enriquides amb una sèrie d'etiquetes per facilitar cerques sobre aspectes concrets.

Pel que fa als enllaços, aquests permeten aprofundir en alguns aspectes interessants per a la recerca com ara les relacions familiars de les acusades o l'entramat d'acusacions i delacions que s'anava teixint al llarg dels processos. En aquest sentit, una de les característiques de la cacera andorrana fou la transmissió de la fama de bruixa a les descendents de les acusades, fet que sovint comportava l'acumulació d'acusacions per bruixeria contra membres d'una mateixa casa o família al llarg de generacions. La navegació a través d'aquestes fitxes individuals permet així localitzar i accedir a través dels enllaços a les fitxes de les antecessores o les descendents de l'acusada, fet que evidencia l'existència d'autèntiques «nissagues de bruixes» en moltes poblacions andorranes. Per altra banda, la pràctica habitual de la delació de còmplices durant les confessions sota turment fou un element determinant en moltes de les actuacions contra la bruixeria endegades pel Tribunal de Corts. El sistema d'enllaços permet resseguir l'evolució d'aquestes actuacions judicials: a partir d'un primer procés en el que l'acusada identificava eventualment una sèrie de dones com a còmplices, es procedia a la seva detenció i a la consegüent fortificació de les enquestes, en un autèntic «efecte dòmino» de conseqüències realment funestes.

Pel que fa al sistema d'etiquetatge, s'ha optat per enriquir cada fitxa amb una sèrie d'etiquetes relatives a aspectes diversos com ara el lloc d'origen de les acusades; els càrrecs imputats (#infanticidi, #metzines, #pedregada); la utilització de la tortura (#turment); el desenllaç dels judicis (#pena de mort, #absolució, #llibertat sota fiança, #desterro, #fugida); el mètode d'execució (#forca, #foguera, #esquarterament); la presència d'elements demonològics (#aplec diabòlic, #boc de Biterna); la presència d'homes entre els acusats (#bruixot) o la intervenció del Sant Ofici (#Inquisició), entre altres. Aquestes etiquetes apareixen al final de cada fitxa individual i es troben també agrupades en un núvol sempre visible en pantalla, on el diferent mòdul de la lletra indica aquelles etiquetes amb un major o menor nombre de casos registrats (fig.5). Així, el núvol permet identificar ràpidament aspectes remarcables, com ara les localitats amb un major nombre de persones acusades (i.e. Canillo, Encamp i Engordany), els càrrecs i sentències més habituals (infanticidi, pena de mort) o l'elevat nombre de vídues entre les dones acusades (#vídua).

Finalment, la plataforma permet, igualment, efectuar cerques amb text lliure, oferint així la possibilitat a l'usuari de navegar pel contingut de la base de dades a la recerca d'aquells elements que consideri interessants i que no apareguin recollits en el sistema d'etiquetatge que hem porposat.

Pau Castell Granados. El projecte «terradbruixes» i els processos per bruixeria andorrans: entre la recerca històrica i la divulgació

INICI ATLES FITXES CERCAR

MARIA GUIDA àlies TOMASSA

Any: 1471
Lloc d'origen: Encamp

Descripció:

Maria Guida àlies Tomassa d'Encamp fou jutjada i executada per bruixa pel tribunal de corts pels volts de l'any 1471. La Tomassa apareix esmentada com a còmplice en la confessió de **Margarida Anglada** d'Encamp juntament amb altres dones de la zona, processades i executades aquell mateix any (ANA, TC, doc.1806, f.12r).

Només conservem la seva sentència de mort, en la qual consta que Maria hauria reconegut haver abjurat de la fe cristiana i prestat homenatge al boc de Biterna, haver provocat la malaltia i la mort entre els seus veïns per mitjà de malefícis i metzines, haver desenterrat infants i haver provocat una pedregada que devastà els terrenys de la parròquia d'Encamp. Per tots aquells crims, fou condemnada a morir cremada, per tal que fos càstig per a ella, exemple per als altres, i per tal que les valls d'Andorra fossin purgades d'aquelles horribles dones (*ad mortem corporalem condepnamus et fore et esse igne comburendam et congregandam, taliter ut (...) dicte valles Andorre purgentur a tam pessimis mulieribus*).

La seva filla, **Maria Tomassa** de Mosquera, seria també jutjada i sentenciada per bruixa l'any 1499.

Ref. arxivística: ANA, Tribunal de Corts, doc.5090.

Tags: **Encamp** **boc de Biterna** **pena de mort** **foguera** **pedregada**

Com funciona?

En cada fitxa hi trobareu informació sobre les dones acusades de bruixeria a les Valls d'Andorra i sobre els personatges i esdeveniments més importants, acompanyats de breus extractes i referències documentals. El text de les fitxes conté també un sistema d'enllaços. Clicant sobre el nom d'alguna acusada o esdeveniment important, s'accedeix directament a la fitxa corresponent. També podeu navegar utilitzant el Núvol, o bé realitzar cerques concretes per paraula clau.

Núvol

Andorra la Vella Arinaal **Canillo** El Pui El Puiol El Tarter El Tremat **Encamp Engordany** Erta Escaldes Escàs Inquisició Les Bons Llorts Malieus Maleficium **Mosquera** Prata Puiol del Pui Sant Julià de Lòria Segudet Sirovall Soldeu Vila absolució **aplec diabòlic boc de Biterna** bruixot desterro esquartermant **foguera forca fugida infanticidi** llibertat sota fiança pedregada **pena de mort** turment vídua

Fig. 5 Captura de pantalla d'una fitxa individual de la base de dades <http://terradbruixes.cultura.ad/index.php/fitxes/acusades-de-bruixeria>

4. Primeres impressions i propostes de futur

En el marc de l'anomenada *Open Science and Responsible Research and Innovation* (RRI), d'acord amb l'Horitzó 2020, un dels objectius principals de la investigació a nivell europeu és l'accés obert i la reutilització del coneixement generat a través de projectes de recerca finançats amb fons públics. En aquest sentit, es tendeix cada cop més cap a l'anomenada «FAIR data» (*findable, accessible, interoperable and re-usable*), això és, la voluntat que els resultats de la recerca siguin fàcilment localitzables, accessibles, interoperables i reutilitzables.

El present projecte vol ser un primer pas en aquesta direcció, tot utilitzant les eines al nostre abast per organitzar i posar a disposició el coneixement generat al llarg de la recerca a través d'una plataforma digital oberta als especialistes i al públic general. A tall d'exemple, projectes actualment en curs sobre la demografia de les Valls d'Andorra o sobre la història del dret andorrà en època moderna presenten interessants sinèrgies i punts de contacte amb la nostra investigació, fet que

planteja interessants vies de col·laboració i d'intercanvi en un futur immediat. Així mateix, les possibilitats que ens ofereix actualment el fet de disposar d'aquesta informació en accés obert no es limiten evidentment al camp de la recerca, sinó que reverteixen clarament en àmbits com el turisme cultural, la dinamització del territori i la posada en valor del patrimoni històric i documental andorrà.

La finalització del projecte obre també la porta a seguir ampliant i millorant en el futur la informació disponible en aquest entorn digital. D'una banda, estem col·laborant actualment amb els tècnics de l'Arxiu Nacional d'Andorra per poder oferir en accés obert tota la documentació digitalitzada relativa a la persecució de la bruixeria a les valls i, en paral·lel, estem treballant en la transcripció i edició paleogràfica de la totalitat dels processos per bruixeria endegats pel Tribunal de Corts andorrà durant els segles XV-XVII, que esperem vegi la llum properament en versió paper i digital. De l'altra, s'està treballant també amb el Ministeri de Cultura del Govern d'Andorra per dur a terme una traducció a l'anglès dels continguts de la web, que esperem estigui disponible al llarg de l'any 2019. L'interès que ha despertat el projecte entre alguns especialistes d'àmbit internacional ens empeny també en aquesta direcció, i converteix aquesta experiència innovadora en un possible model per a futurs projectes similars aplicables en altres territoris i àmbits de la recerca.

Finalment, creiem que les potencialitats que ens ofereixen actualment les eines digitals no ens han de fer oblidar la necessitat de la recerca de base, sense la qual no és possible generar el coneixement que posteriorment ha de ser traslladat a l'entorn digital. Les innumerables hores passades a l'arxiu, el treball paleogràfic, la recerca bibliogràfica, els intercanvis amb els especialistes i la tasca de reflexió i anàlisi històrica –en definitiva, la feina dels historiadors– segueixen essent la base imprescindible i necessària per seguir avançant en el camí del coneixement i la millora de la societat.

Pau Castell Granados. El projecte «terradebruixes» i els processos per bruixeria andorrans: entre la recerca històrica i la divulgació

Bibliografia

- Alcoberro, A. (2008) «Cacera de bruixes, justícia local i Inquisició a Catalunya, 1487-1643: alguns criteris metodològics», *Pedralbes*, 28, pp.485-504.
- Alcoberro, A. (2012) «Los otros abogados de las brujas. El debate sobre la caza de brujas en Cataluña», *Revista Internacional de Estudios Vascos. Cuadernos*, 9, pp.92-115.
- Brutails, J. A. (1904) *La coutume d'Andorre*, Paris, Ernest Lérout Éditeur.
- Castell Granados, P. (2013) *Orígens i evolució de la cacera de bruixes a Catalunya (segles XV i XVI)*, Barcelona, Universitat de Barcelona. [<http://www.tdx.cat/handle/10803/131462>]
- Castell Granados, P. (2017) «Con toda templança y moderación. El Santo Oficio ante la caza de brujas en Cataluña (siglos XVI y XVII)», dins Zamora, M. J. (ed.) *Mulieres inquisitionis. La mujer frente a la Inquisición en España*, Madrid, Academia de Hispanismo, pp.51-104.
- Castell Granados, P. (2018) «La caza de brujas en Cataluña: un estado de la cuestión», *Índice Histórico Español*, 131, pp.81-114.
- Galinier-Pallerola, J. F. (1990) *La religion populaire en Andorre, XVe-XIXe siècles*, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail.
- Pastor, R. (2004) *Aquí les penjaven*, Andorra la Vella, Consell General d'Andorra.
- Pohle, L. M. (2008) *Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia. Un estudi sobre la delinqüència a Andorra als anys 1600-1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.